

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 338(477)

О. І. Кашлаков

аспірант
Класичний приватний університет

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено стан та особливості розвитку малого підприємництва в Україні в сучасних умовах. На основі аналізу статистичних даних виявлено позитивні й негативні тенденції та зміни, а також доведено, що сучасний стан розвитку малого підприємництва є нестабільним і нестійким. Запропоновано шляхи для подальшого прискорення розвитку малого підприємництва та переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України.

Ключові слова: мале підприємництво, суб'єкти малого підприємництва, сучасний стан, статистичні дані.

I. Вступ

Актуальність теми визначена важливою роллю малого підприємництва в сучасній соціально орієнтованій ринковій економіці. Мале підприємництво як один із дуже важливих сегментів економіки створює сприятливі умови для оздоровлення та розвитку економічного стану країни, оскільки сприяє розвитку конкурентного середовища, створює додаткові робочі місця, сприяє структурній перебудові економіки. Розвиток малого підприємництва передбачає підвищення експортного потенціалу країни та насичення ринку товарами й послугами.

Варто зауважити, що через свою спроможність швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку та можливість створення нових робочих місць мале підприємництво є дієвим інструментом виходу економіки країни з кризи. Однак в Україні воно розвивається повільними темпами, його ефективність є низькою, оскільки для розвитку підприємницької діяльності потрібна державна підтримка як на законодавчому рівні, так і у фінансовому плані.

Проблема ефективного функціонування та розвитку малого підприємництва в сучасних умовах господарювання набуває особливої актуальності. Несприятливі політичні умови, недосконале законодавство, високий податковий тягар і низка інших проблем призводять не тільки до посилення рівня тінізації національної економіки, а й ставлять під сумнів можливість існування та розвитку малого бізнесу в Україні [1].

Серед українських фахівців значний внесок у дослідження особливостей розвитку та

державної підтримки малого підприємництва України зробили Р. Е. Асанов, Т. І. Балановська, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, Л. І. Воротіна, А. М. Виноградська, Т. А. Говорушко, Я. А. Жаліло, Н. А. Малиш, Л. А. Мартинюк, Е. П. Милявська, А. Б. Немченко, В. В. Папп, О. М. Ткачук, В. В. Турчак, Т. В. Черняк, В. І. Шпак та ін.

Багато науковців у своїх працях розглядали зміст, принципи підприємницької діяльності в умовах трансформації форм господарювання українських малих підприємств. Але наразі через швидкі зміни податкового законодавства та стану економіки країни сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні є недостатньо висвітленими. Тому виникає необхідність більш детального дослідження сучасного стану розвитку малого підприємництва в Україні.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку малого підприємництва в Україні.

III. Результати

Як уже було зазначено, важливою складовою економіки є підприємництво. В умовах ринкової трансформації економіки країни розвиток малого підприємництва є одним із найважливіших чинників розвитку економіки України, а вихід з економічної кризи пов'язаний, насамперед, із розвитком саме таких підприємств. Мале підприємництво, до якого, крім малих підприємств і малих фермерських господарств, належать фізичні особи – підприємці, на сьогодні є локомотивом підприємницького сектора [2]. Усвідом-

люючи роль малого підприємництва, держава надає йому всебічної підтримки. В Україні прийнято та діють низка нормативно-правових актів, які заклали підґрунтя для формування й розвитку малого підприємництва: Указ Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва” від 03.07.1998 р. № 727/98 [3], що був розроблений разом з підприємницькими колами й відповідними державними органами та закріплює спрощену систему на законодавчому рівні, встановлює чіткі правила її впровадження; Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” щодо порядку видачі копії ліцензії» від 03.11.2011 р. № 3994-VI [4], у якому відміняється близько 30 видів ліцензій, ще близько 20 видів подано в новій, скороченій редакції, що, в свою чергу, заперечує розширення ліцензування через будь-які види робіт, послуг або операцій, та інші нормативно-правові акти. Але все це, на жаль, не свідчить про відсутність проблем в українському малому підприємстві, наявність яких доводять численні дослідження. Незважаючи на ту велику роль, яку відводять малому підприємству, його розвиток в Україні не відповідає вимогам часу.

Отже, мале підприємництво – це провідний сектор економіки. Він визначає темпи економічного зростання, структурну та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, становить основу дрібнотоварного виробництва, здійснює структурну перебудову економіки, забезпечує швидку окупність витрат, насичення ринку товарами та послугами, додаткові робочі місця, характеризується високою мобільністю, раціональними формами управління; формує основу середнього класу, сприяє послабленню монополізму та розвитку конкуренції. Роль та функції малого підприємництва з погляду загальноекономічних позицій полягають не тільки в тому, що воно є одним із найважливіших факторів економічного розвитку суспільства. Його важливою функцією є сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, що відкриває простір для вільного вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту.

На думку В. В. Паппа, для повноцінного існування підприємництва необхідно створення конкурентного середовища та надання економічної свободи суб’єкту господарювання. Однією з найважливіших умов виходу України на рівень конкурентоспроможності з підприємствами далекого зарубіжжя науковець вважає створення найбільш сприятливих умов для формування такої маси малих підприємств, які в своїй сукупності здатні виконувати функції інфраструктури на

конкурентній основі. Це мають бути малі підприємства з широким діапазоном соціальної орієнтації, розмірів і роду діяльності. Це можуть бути підприємства з мінімальною чисельністю найманих робітників і без найманих робітників узагалі (сімейні підприємства) [5].

На думку Д. В. Васильєвої, поняття “малий бізнес” в Україні з 1991 р. зазнало певної трансформації, що пов’язано зі змінами критеріїв зарахування до такої сфери діяльності суб’єктів господарювання. У заходах щодо реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва, затвердженої Законом України “Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні” від 21.12.2000 р. № 2157-III, у 2001 р. було намічено розроблення проектів законів України про внесення змін до Законів України “Про підприємства в Україні” та “Про підприємство”, в яких передбачалося визначити терміни “велике”, “середнє”, “мале підприємство”, “мікропідприємство” та “суб’єкт малого підприємства”. Це залишилося нездійсненим. І тільки через три роки в новому Господарському кодексі, що набрав чинності з 01.01.2004 р., до малих підприємств зараховано фірми, що мають менш ніж 50 найманих працівників, а до великих – компанії, де зайнято більше 1000 працівників. А в Господарському кодексі України, із останніми змінами й доповненнями, внесеними Законами України від 11.02.2010 р. № 1873-VI, чітко прописано, що підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути зараховані до малих, середніх або великих підприємств. Малими (незалежно від форми власності) визнають підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п’ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн. Це також відображено в Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності” від 18.09.2008 р. № 523-VI. Кількість зайнятих працівників на малому підприємстві визначають з урахуванням штатних, позаштатних і неоплачуваних (власників, засновників підприємства та членів їх сімей) працівників підприємства. Кількість найманих працівників включає середньооблікову кількість штатних і позаштатних (працюючих за договорами та за сумісництвом) працівників підприємства [6]. Малі підприємства не здатні створити конкуренцію більш потужним суб’єктам господарювання, але вони успішно заповнюють сектори української економіки, в яких використання потужностей великих підприємств є мало-ефективним. Через деякий час частина ма-

лих підприємств зможе наростити потужності та перейти до групи середніх, а з часом – і до великих суб'єктів господарювання. Тому

розглянемо процес розвитку малого підприємства в Україні, порівнюючи показники минулих років (табл.).

Таблиця

Показники розвитку малого підприємництва в Україні [7]

Найменування показника	Назва суб'єкта	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Зміни (2014–2010 рр.)
Кількість суб'єктів господарювання, од.	Малі підприємства	357 241	354 283	344 048	373 809	324 598	-32 643
	суб'єкти малого підприємництва	1 804 763	1 325 619	1 234 831	1 328 392	1 590 448	-214 315
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, од.	Малі підприємства	78	77	76	82	76	-2
	суб'єкти малого підприємництва	394	290	271	292	370	-24
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	Малі підприємства	2 164,6	2 091,5	2 051,3	2 010,7	1 686,9	-477,7
	суб'єкти малого підприємництва	2 794,0	2 350,5	2 233,9	2 280,5	2 428,3	-365,7
Кількість найманих працівників, тис. осіб	Малі підприємства	2 043,7	2 011,8	1 951,6	1 891,8	1 583,0	-460,7
	суб'єкти малого підприємництва	989,3	1 024,8	999,1	952,1	837,8	-151,5
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн	Малі підприємства	568 267,1	607 782,4	672 653,4	670 258,5	705 000,5	136 733,4
	суб'єкти малого підприємництва	210 930,7	199 994,6	243 633,8	263 459,2	276 299,6	65 368,9

Згідно із статистичними даними, в 2010 р. в Україні налічувалося 357 241 мале підприємство, що становить 94,3% від загальної кількості підприємств за цей період. На цих підприємствах кількість зайнятих працівників становила 2 164,6 тис. осіб, а кількість найманих працівників (штатних і позаштатних, працюючих за договорами та за сумісництвом) становила 2 043,7 тис. осіб (їх частка до їх загальної кількості по Україні становила 27,2%, та 26,1% – відповідно). Водночас частка обсягу реалізованої продукції малих підприємств до загального обсягу реалізації становила 16,9%. Фінансові результати до оподаткування сектора малого підприємництва дорівнювали 14,6% до загального прибутку до оподаткування.

За даними Держкомстату, на початок 2011 р. ми спостерігаємо незначне зниження кількості малих підприємств до 354 283 од. (це становить, як і в 2010 р., 94,3% до загальної кількості підприємств). Цю негативну тенденцію, яка розпочалася в 2011 р., можна пояснити тим, що станом на 01.01.2011 р. припадає введення в дію Податкового кодексу України, який був стартом нової податкової реформи. Цей Податковий кодекс мав низку недоліків, серед яких: 1) проблеми, пов'язані з єдиним податком, тобто дискримінація підприємців і підприємств, які працюють за єдиним податком; 2) зарахування витрат на прибуток створював штучний та шкідливий для економіки загальний та особливо для малого бізнесу бар'єр між єдинцями й підприємцями, які працюють за загальною схемою оподаткування; 3) проблеми, пов'язані з веденням звітності, ускладнили бухгалтерській облік у малому підприємстві; 4) податковий кодекс позбавив суб'єктів підприємницької

діяльності (СПД) права сплачувати ПДВ; 5) проблеми, пов'язані з перевіркою податкової інспекції. Стали більш жорсткими й репресивними повноваження та форми діяльності державної податкової інспекції. За цей період кількість зайнятих працівників становила 2 091,5 тис. осіб, це 26,9% до загальної кількості зайнятих працівників. Кількість найманих працівників також скоротилася до 2 011,8 тис. осіб порівняно з минулим роком і становила 26,1% до загальної кількості найманих працівників у державі. У цей час обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малого підприємництва становить 15,2% до загального обсягу реалізованої продукції, що на 1,7% нижче порівняно з минулим роком. У 2011 р. фінансові результати до оподаткування до загального прибутку до оподаткування становлять 14,5%.

За підсумками 2012 р. ми спостерігаємо також зниження кількості підприємств сектора малого підприємництва на 13 193 од., що дорівнює 344 048 од. Вважаємо, що це може бути зумовлено скороченням масштабів діяльності суб'єктів малого бізнесу внаслідок збільшення податкового навантаження малих підприємств. При переході підприємства на спрощену систему оподаткування в 2012 р., згідно з умовами ПК України, було обрано IV групу платника єдиного податку зі ставкою 3% без ПДВ. Варіанти переходу підприємством на сплату єдиного податку з включеним ПДВ не передбачали з об'єктивних причин, пов'язаних із основним контрагентом фірми, а саме із заборону підприємствам на загальній системі зараховувати до валових витрат товари та послуги, отримані від "спрощенця" – не платника ПДВ. Тому можна зробити висновок, що для підприємства перехід на спрощену систему

оподаткування в 2012 р. не був економічно доцільним, оскільки сукупна сума податкових платежів у такому випадку зросте, що, в свою чергу, призведе до зниження ефективності діяльності підприємства [8]. Але, порівняно із загальною кількістю підприємств, зміни не відбулися (тобто показник становив 94,3%, як і в попередні роки). Кількість зайнятих працівників у цей період становила 2 051,3 тис. осіб, 26,7% до загальної кількості зайнятих працівників, це на 0,2% нижче порівняно з показниками 2011 р. Кількість найманих працівників також скоротилася на 60,2 тис. осіб і становила 1 951,6 тис. осіб. Відносно загальної кількості найманих працівників це становить 25,7%. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2012 р. становив 16,0% до загального обсягу реалізованої продукції, це на 0,8% вище порівняно з минулим роком. Фінансові результати до оподаткування в цей період становили 16,0% до загального прибутку до оподаткування.

План заходів з виконання в 2013 р. Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні було розроблено на підставі Закону України "Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні" від 21.12.2000 р. № 2157. Основними напрямками Програми в 2013 р. були: вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності, формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності, активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва, сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва, впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва [9]. Тому 2013 р. відзначають зростанням кількості малих підприємств на 373 809 од., що на 29 761 підприємств більше ніж у 2012 р. Кількість малих підприємств до загальної кількості підприємств становила 95,0%. Статистичні дані щодо кількості зайнятих працівників свідчать про те, що в цей період їх було 2 010,7 тис. осіб. У відсотковому відношенні це становить 27,1% до загальної кількості зайнятих працівників у державі. Кількість найманих працівників у 2013 р. становить 1 891,8 тис. осіб, це становило 26,0% до загальної кількості найманих працівників. Щодо обсягу реалізованої продукції, то цей показник становив 16,6% до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), це на 0,6% більше ніж у 2012 р. Фінансові результати до оподаткування в 2013 р. становили 18,9% до загального прибутку до оподаткування.

У 2014 р. з урахуванням складної суспільно-політичної ситуації, коливання курсів

валют, високого рівня інфляції загальна тенденція динаміки кількості суб'єктів підприємництва зазнала змін. Кількість суб'єктів господарювання малого підприємництва в цей час становила 324 598 од., що на 49 211 од. менше від попереднього року та значно менше порівняно з минулими роками. Також на 323,8 тис. осіб зменшилася кількість зайнятих працівників, що становить 26,8% до загальної кількості зайнятих працівників. Спостерігаємо й суттєве зниження кількості найманих працівників – 1 583,0 тис. осіб. Але обсяг реалізованої продукції зріс на 0,3% порівняно з 2013 р. і становив 16,9% до загального обсягу реалізованої продукції. Фінансові результати до оподаткування в цей період становили 21,0% до загального прибутку до оподаткування [10].

Аналіз стану підприємницької діяльності в Україні свідчить про те, що сектор малого підприємництва потребує ефективної фінансової підтримки. У світовій практиці доступним джерелом фінансування малого бізнесу є надання урядом гарантій повернення позик у разі неплатоспроможності малих підприємств, це усуває головну перешкоду на шляху надання позик суб'єктам малого підприємництва. Але для цього необхідні відповідні кредитні ресурси банків. На жаль, для більшості суб'єктів підприємницької діяльності банківський кредит залишається недоступним через надто високі процентні ставки. Значна кількість зареєстрованих малих підприємств не діє, а більша половина діючих займається швидкоприбутковими видами господарської діяльності – торгівлею та посередницькими послугами. Це свідчить про те, що суб'єкти малого підприємництва розвиваються в умовах несприятливого інвестиційного клімату, тому це робить не вигідним довгострокові виробничі вкладання. Однією із суттєвих причин повільного розвитку українського малого підприємництва є недосконалість чинної податкової системи та обтяжлива система звітності, які сприяють зростанню обсягів реалізованої продукції, прихованої від оподаткування. Також негативно впливають на розвиток підприємництва складні післяреєстраційні процедури суб'єктів малого підприємництва та надмірне втручання органів державної влади в діяльність цих суб'єктів.

Основними шляхами для подальшого прискорення розвитку малого підприємництва та переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України є:

1. Удосконалення законодавчої та нормативної бази для створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва.
2. Удосконалення кредитної політики для пільгового кредитування суб'єктів малого підприємництва, особливо початківців.

3. Удосконалення податкової політики для забезпечення функціонування спрощеної системи оподаткування.
4. Стимулювання розвитку малого підприємництва, особливо в галузях, у яких забезпечують найвищу ефективність виробництва завдяки використанню досягнень ресурсозберігальних технологій, науково-технічного прогресу та випуску нових видів продукції.
5. Створення єдиної автоматизованої системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.
6. Створення при центрах зайнятості мережі навчальних центрів з підготовки підприємців із людей, які є безробітними.
7. Посилення відповідальності державних службовців та органів виконавчої влади за виконання відповідних законів щодо розвитку підприємницької діяльності, зокрема малого підприємництва.

Подальший розвиток українського підприємництва на основі інноваційної моделі можливий лише за умов стабілізації політичної та економічної ситуації в державі. В умовах адаптації до ринкових відносин необхідними є створення трансформаційних механізмів, які б стимулювали суб'єктів господарювання нарощувати обсяги та підвищувати ефективність виробництва.

IV. Висновки

Аналізуючи основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва, можна зробити висновок, що вони мають достатній потенціал для реалізації покладених завдань. Стабілізація економіки, зростання виробництва й конкурентоспроможності, досягнення рівня європейського та світового стандартів набувають величезного значення. Цих стандартів неможливо досягти без розвитку малих підприємств. Отже, держава повинна здійснювати підтримку для стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва та забезпечувати обмежене втручання влади в діяльність підприємницьких структур. Глибоке та виважене реформування регуляторної системи буде сприяти розвитку малого підприємництва. Виконані дослідження показали, що малі підприємства у своїй діяльності мають певні труднощі, що значною мірою залежить від ринкової кон'юнктури та потребує різнобічної державної підтримки.

Список використаної літератури

1. Витвицька У. Я. Сучасний стан та перспективи розвитку малого підприємництва

в Україні [Електронний ресурс] / У. Я. Витвицька, Т. С. Леонова. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=56073>.

2. Ракша Н. Щодо підвищення конкурентоспроможності малого підприємництва в Україні / Н. Ракша // Економіст. – 2006. – № 3. – С. 36–39.
3. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва : Указ Президента України від 03.07.1998 р. № 727/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/727/98>.
4. Про внесення змін до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” щодо порядку видачі копії ліцензії : Закон України від 03.11.2011 р. № 3994-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3994-17>.
5. Папп В. В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Папп. – Режим доступу: http://business-inform.net/pdf/2013/6_0/160_164.pdf.
6. Васильєва Д. В. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Д. В. Васильєва. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29693/1/Vasilyeva.pdf>.
7. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Гришина Е. В. Вибір оптимальної системи оподаткування – запорука підвищення ефективності діяльності малих підприємств [Електронний ресурс] / Е. В. Гришина. – Режим доступу: https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний%20прогрес%20та%20ефективність%20виробництва/20.
9. Інформаційна довідка про стан виконання плану заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємства в Україні за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3097.htm>.
10. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва : статистичний збірник 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2016.

Кашлаков А. И. Современное состояние развития малого предпринимательства в Украине

В статье исследовано состояние и особенности развития малого предпринимательства в современных условиях. На основе анализа статистических данных выявлены позитивные и негативные тенденции и изменения, а также доказано, что современное состояние развития малого предпринимательства является нестабильным и неустойчивым. Предложены

пути для дальнейшего ускорения развития малого предпринимательства и перехода к инновационной модели развития экономики Украины.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, субъекты малого предпринимательства, современное состояние, статистические данные.*

Kashlakov O. The Current State of Development of Small Entrepreneurship in Ukraine

The article examines the state and characteristics of development of small business in modern conditions. Based on the analysis of statistical data revealed positive and negative trends and changes, and proven that the current state of small business development is unstable and unsustainable.

It is established that in small businesses e sufficient capacity to implement the assigned tasks. It is proved that the stabilization of the economy, production growth and competitiveness, achieving the level of European and world standards are gaining immense importance. Achieve these standards could not be managed without the development of small enterprises. Deep and balanced reform of the regulatory system will promote the development of small business.

The studies showed that small enterprises in its activities have certain difficulties, which greatly depends on the market conditions and needs in the versatile state support.

Proposed ways to further accelerate the development of small business and transition to innovative model of development of economy of Ukraine.

Key words: *small business, small businesses, current status, statistical data.*